

ZA RAZSVETLJENSTVO

Tri leta po dvestoti obletnici Kantovega spisa *Odgovor na vprašanje: Kaj je razsvetljenje*? in dve leti pred dvestoto obletnico Francoske revolucije znova počnemo isto kot Kant: odgovarjamo na vprašanje, kaj je razsvetljenje. Odločitev Inštituta za marksistične študije pri SAZU, da ponovi izbranim osebam vprašanje, s katerim je neki člankar, naddiakon Zöllner, uspel izzvati Kanta in Mendelssohna, ni artificialna. Obletnica Kantovega odgovora je sicer zamujena, toda povabilo Inštituta k razmišljanju navaja sveže razloge. Navesti bi se jih dalo še več, vendar ni treba, saj je vprašanje o razsvetljenstvu navzoče v zraku.

Pri razsvetljenstvu je najbolj privlačna njegova dvoumnost. Brez nje ne bi bilo vseh teh diskusij, ki zadnja leta dokaj intenzivno potekajo. Ko jih prebiramo, dobivamo večkrat vtis, da je Bog namenil razsvetljenstvu natančno dve stoletji življenja. Če začetek razsvetljenstva arbitrarno določimo s Kantovim odgovorom, torej z letom 1784 (jasno, da se je začelo že prej), se mu zadnja ura izteče v slavnem letu 1984, kar ima morda za koga globok pomen. Toda leta 1983 je Foucault — razvpit kot »nietzschejanec«, ki ga glede resnice zanima le genealogija diskurza o njej, ne pa tudi ona sama — počastil prihajajočo obletnico razsvetljenstva s predavanjem, ki je lahko upravičeno marsikoga osupnilo. Čisto drugače je leto prej ravnal Lyotard v svojem spisu *Odgovor na vprašanje: Kaj je postmoderna?* Po njegovi podmeni, ki jo koketno nakazuje naslov, je razsvetljenje (oziroma modernizem) umrlo ob koncu svojega drugega veka in odstopilo življenjski prostor postmodernizmu. Filozofska kritika postmodernizma je opozorila, kako se samoutemeljevanje postmodernizma zateka k čisto modernistični, celo ultramodernistični kretnji iskanja temeljev. Zares, kateri modernizem je bil toliko kolikor postmodernizem obseden s temi tipičnimi razsvetljenskimi domislicami kot so »Zeitgeist«, »epohalnost« ipd.? Kako si razložiti okoliščino, da je rojstni kraj teh domislic — nemška klasična filozofija s pripadajočo ji humboldtovsko univerzo — obenem tisto, kar je Lyotardu od vsega na svetu najbolj antipatično?

Kant je napisal svoj spis o razsvetljenstvu pet let pred Francosko revolucijo. Šifra sodobnosti, ki jo že v tem spisu hoče razbrati, se mu uobliči kot vprašanje, ali živimo v razsvetljeni dobi ali v dobi razsvetljenstva. Ko odgovarja na to vprašanje, se sklicuje na indice, na »znamenja časa« (»... davon

haben wir doch deutliche Anzeigen«). V *Sporu fakultet*, torej devet let po začetku revolucije onstran Rena, je razbiral znamenja moralnega napredka človeškega rodu v navdušenju, s katerim je ljudstvo sprejelo revolucijo. Leta 1795 je celo napisal osnutek *O večnem miru*, v katerem je razčlenil pogoje, ki jamčijo za njegov nastop. Pred revolucijo, v polni krizi ancien régimea, so francoski razsvetljenci, denimo Voltaire, optimistično verjeli, da je z razsvetljenstvom za zmerom nastopil konec vojn; komaj se je najhujši revolucionarni teror malo unesel, se Kant usede za mizo in napiše svoje misli o vzrokih vojn in pogojih večnega miru. Ko je pisal članek o razsvetljenstvu, še ni vedel, da bo onstran široke reke že v kratkem izbruhnila revolucija njegovih sanj in da bo vsako jutro hitel poštarju naproti, da bi čimprej dobil v roke svoj časnik. Ko pa je pisal razpravo o večnem miru, je na ne-mir revolucije že pozabil. Kako tudi ne bi, ko pa je revolucija izbojevala jamstvo tistega, kar je ljubi cesar Friderik dopuščal le po svoji razsvetljeni muhi, njegov potomec pa ignorantsko ukini: jamstvo *javne besede* kot nujnega pogoja večnega miru. Kant je namreč verjel, da vse zlo izvira iz tajnih postopkov. Od vseh razsvetlencev je to najbolj verjel prav on, saj je obstoj demokracije tesneje kot ostali povezoval z javno besedo, javno besedo pa izrecno in ekskluzivno opredelil kot *tiskano* — ne govornjeno — *besedo*. Temu prepričanju je podvrgel celo svoje privatno ravnanje povsod tam, kjer je povezano z javnim delovanjem. Znano je, da se je izogibal ne le prostozidarskih lož, marveč tudi »javnejših« diskusijskih klubov, v katerih se je zbirala in umno rezonirala siceršnja razsvetljenska javnost, *Lesewelt*. Znano je tudi, da je svoje članke oddajal na časopis izključno po pošti. Kant je bil asket tiskane besede. Kar ni mrtva črka, zapisana v zbrani tišini delovnega kabineta in nato natisnjena v vsaj tisoč identičnih izvodih, za Kanta ni javna beseda. *Berlinische Monatschrift*, to je časopis, v katerem je priobčil svoj članek o razsvetljenstvu (pa tudi druge), je imel izjemno naklado 5000 izvodov. Kant je objavljval v visokotiražnem časopisu, z govornjenimi besedami, ki so spremljale njegovo izhajanje (tj. z diskusijami v *Mittwochsgesellschaft*, ki so bile izhodišča člankov ostalih publicistov, in vsemi ostalimi), pa ni želel imeti nobenega opravlka.

Povabilo s strani Inštituta za marksistične študije k *pisnemu* razmišljanju o razsvetljenstvu je potemtakem »kantovska«, se pravi pristna razsvetljenska gesta, čeprav je naklada njegovih publikacij skromna. To gesto mu je treba šteti v dobro, saj spodbuja k temu, naj se povablenci odločijo glede *Aufklärung* v tišini in samoti delovne sobe. Da bi potem lahko z radovednostjo pričakovali, kaj so o istem napisali drugi.

Mi smo na istem kot Kant. Ne vemo, ali nas ne čaka v bodoče kakšen belum civile, hkrati pa živimo v evforiji »nunca mas« in v razpoloženju bližnjikov iščemo šifre napredka. Smo pismeni in verjamemo v javnost.

Če nas pestijo podobne nadloge kot so pestile razsvetlence in če se mučimo s sodobnimi problemi kot oni, ni čudno, če se tudi počutimo kot razsvetljenci — ne glede na to, da je despotizem, ki nas tlači, del tradicije razsvetljenstva oziroma, bolj patetično, njegov legitimni dedič. Če »razsvetljena država« blodi v temi in njena birokracija lunatično evocira razsvetljenske rituale, s tem ko v javnih obćilih denuncira »tajne zarote« in ščuva k »javnemu obračunu« z njimi, to ni noben razlog, da se ne bi mogli pri vsem tem in po vsem tem počutiti (in obnašati) baš kot razsvetljenci. Zakaj je to konservativno ugodje identifikacije z razsvetljenstvom manj podvrženo pogubni iluziji o »Razumu, ki dokončno zavlada svetu« kakor radikalna teorija, ki se ponaša s tem, da

se ne zadržuje več v polju razsvetljenstva? Zato, ker manj naseda (spet pristno razsvetlenski) iluziji o napredku in ker od vsega skupaj manj pričakuje.

V tradiciji razsvetljenstva je dovolj elementov, ki ostajajo zunaj tistih tokov, ki napajajo totalitarizme 20. stoletja. Razsvetljenstvo si ne zasluži branja (največkrat zelo nategnjenega), ki ekskluzivno stremi k temu, da bi že v izvorih razbralo totalitarne zasnove, marveč je vredno branja, ki predvsem reciklira njegove odpadke. Ne gre ga zvajati na nestrpnost do predsodkov in praznoverja, saj je po drugi strani vedelo kaj povedati tudi o vrednosti predsodkov (niso bil vsi razsvetljenci »jakobinci« in poleg »francoskega« razsvetljenstva je obstajalo tudi »angleško« ...).

Nekega dne bomo morda rekli in potem govorili, da so nova družbena gibanja, ki jih inspirirajo pluralistični ideali, legitimni dediči razsvetljenstva. Če bomo to želeli tudi dokazati, dokaz ne bo ravno najtežji od vseh.